

УДК 130:2:94(477)

КОЗАЦТВО ТА ПОГРАНИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТИПУ КУЛЬТУРИ

Богдана Брилинська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: brylynska.kaf.kult@gmail.com*

Розглянуто феномен козацтва та його вплив на формування українського типу культури. Виділено характеристики козацького феномену як пограничного явища та співвіднесено їх з українським типом характеру та культури. Проаналізовано культурно-історичну специфіку цього явища, з'ясовано умови та причини виникнення козацтва. Розглянуто особливості соціально-політичних умов у період формування козацького утворення. Визначено риси характеру козаків та розкрито самобутність їхньої правової та політичної системи. Окреслено взаємозв'язок явища козацтва та українського типу культури.

Ключові слова: козацтво, культура, український характер, індивідуалізм, межа, кордон, пограничний.

Актуальність дослідження української культури в контексті проблеми пограниччя зумовлена не тільки розташуванням нашої території на межі Заходу та Сходу, а також і тим, що наша держава має активні культурні та соціополітичні відносини як із Європейською спільнотою, так і з країнами СНД. Відповідно, Україна є однією із тих територій, де зіткнення цих впливів відбувається зараз найбільш гостро та відчутно. Водночас така ситуація не є новою для нашої культури та держави, адже протягом української історії на нашій території регулярно боролись за вплив між Заходом та Сходом. Одним із найпомітніших українських культурних явищ, яке стало повноцінним учасником цих процесів, були козаки. Українське козацтво – це феномен, який виникає в середині XV ст. на території степової України. Найвагомішою причиною його виникнення була наявність на цій території своєрідного кордону поміж осілим землеробським населенням Східної Європи та кочовиками євразійських племен.

Мета статті – з'ясувати культурно-історичні характеристики козацтва як явища, яке виникає на пограниччі, та зробити загальні висновки щодо впливу цього явища на формування українського типу культури. Крім цього, спробуємо виділити ті риси у козацькому характері, які збігаються з рисами українського національного характеру та типу культури. **Актуальність** нашого дослідження – розкрити специфіку формування українського типу культури на пограниччі та висвітлити нові підходи дослідження джерел українського характеру. Особливості, які ми плануємо проаналізувати, можуть сприяти кращому розумінню української культурної самобутності. Адже козаки і донині залишаються саме тим

явищем, яке найяскравіше демонструє унікальність історичних процесів, що відбуваються на території України.

Досліджуючи козацький феномен, натрапляємо на два образи козака. Один образ як культурно-історичне явище описаний в історичній і науковій літературі, а інший – легендарний, ідеалізований та подекуди міфологізований збережений у народній та художній творчості. Для нашого аналізу цінні обидва бачення козаків, адже історичні джерела висвітлюють їхню соціальну, політичну та освітньо-культурну роль для України, а народна та художня творчість дають змогу оцінити їхній вплив на світогляд українців. Багато галузей гуманітарного знання, зокрема історія, етнографія, фольклористика, релігієзнавство, правознавство, культурологія, вивчає явище козацтва.

Ми звернулись до праць М. Грушевського, який одним із перших в Україні дослідив роль козацтва для історичного розвитку України, та використали історичну монографію С. Плохія, яка повністю присвячена особливостям виникнення та розвитку козацтва. Варто зазначити, що культурно-історичний розгляд цього явища може розширити можливості та напрями для дослідження специфіки української культури загалом, адже територіально сучасна Україна розташована на кордоні між Сходом та Заходом.

Загалом, поняття кордону пов'язане із поняттям межі. Власне тому під кордоном ми розуміємо межу, що розділяє території; границю, рубіж. Проблема межовості – перебування на межі – тісно пов'язана з європейською філософською традицією, а саме – із поглядами Блеза Паскаля, романтиків та некласичною парадигмою філософії – філософією життя та екзистенційною традицією. Такий взаємозв'язок підсилює значення цієї розвідки для сьогодення, адже торкається теми, яка є незмінно актуальною у філософських дослідженнях останніх двох століть. Сьогодні явище межовості (тобто перебування на межі) надалі розробляють у сфері українських історико-філософських та загалом філософських досліджень такі науковці, як Н. Хамітов, В. Горський, В. Малахов, А. Дахній, Т. Ярошенко. Водночас, це проблематичне поле безпосередньо стосується питання української культури як такої, що розташована на пограниччі.

Ми розглядатимемо пограниччя як культурологічне явище – місцевості біля кордону або територію, яка прилягає до межі, що відділяє іншу територію. Така місцевість характеризується специфічним культурним, політичним та соціальним впливом із суміжних територій. У нашій статті це буде кордон між Східним та Західним культурними регіонами. Варто також зазначити, що проблема пограничних територій є дуже актуальною у сучасній науці й має міждисциплінарний характер, адже нею займаються географія та етнологія, соціологія, соціальна філософія та антропологія, історія. В іноземному середовищі особливо активно досліджують американсько-мексиканські території (М. Болтон, А. Хуртаго, О. Мартінес, Л. Пріс, Л. Голдрінг). Окрім цього, сучасний дослідник, японець за походженням, Куромія Хіроакі, який тривалий час вивчає проблему відносин України та Росії, зазначає, що Донбас зберіг ознаки та прояви пограничної території і підтвердженням цьому, на його думку, є, власне, те, що там збереглися характеристики козацьких територій, а саме – “дикого поля”. Серед них він виділяє такі риси: волелюбність, жорстокість, схильність до терору та войовничість [3]. Українську територію як пограниччя культур вивчають і у Польщі, зокрема, Гелена Красовська займається проблемою Буковини як пограниччя культур.

Пограничність як характеристику української культури виділяли ще П. Куліш, С. Рудницький, В. Липинський, М. Грушевський (праці якого використовуємо в нашій

статті). Та найважливіше те, що козацтво як пограничний феномен та межовий характер української культури розглянули Дмитро Чижевський, Олександр Кульчицький та Володимир Янів, погляди яких ми використаємо для аналізу явища козацтва. Для того, щоб говорити про український тип культури, варто зауважити, що в його основі лежить український тип характеру. Д. Чижевський виділяє такі риси українського характеру: емоційність, устремління до свободи, релігійність, неспокій та рухливість, “усамітнення” (під цим він розуміє індивідуалізм та інтровертованість) [9, с. 17–18]. З іншого боку, Володимир Янів надає українському характеру такі риси, як слабке підпорядкування, проблема авторитету, традиціоналізм.

На сучасному етапі сприйняття української культури як пограничної зацікавило дослідників різних галузей гуманітарного знання: Н. Яковенко та І. Шевченко (дослідження історії та культури України), О. Сухомлинов (дослідження пограниччя культур у мовних, соціальних та національних виявах). О. Сухомлинов, зокрема, виділяє такі значення культурного пограниччя як зіткнення, конфлікт, стикання, сусідство, контакт культур. Він виокремлює два типи пограничних культур: 1) стикове пограниччя культур (тут у значенні кордону, як відгородження та чіткого розділення культур); 2) перехідне пограниччя культур (тут відбувається посилений міжкультурний вплив, передання традицій та мовних утворень) [8, с. 11–12]. На думку дослідника, саме останній тип пограниччя культур визначальний для української території, адже протягом історії Україна була територією постійної зміни розташування кордону між державними утвореннями. Крім того, можемо виділити такі характеристики пограниччя: внутрішню суперечливість (певну психологічну та міжкультурну напругу), еkleктичність (поєднання різних звичаїв і культурних традицій) та підвищену динаміку взаємодії культур. Тому в нашому дослідженні під пограниччям розумітимемо територію, яка розташована на кордоні між двома або й більше культурними та соціально-політичними регіонами.

Кордон, на якому сформувалося козацьке утворення, простягався на тисячі кілометрів від гирла Дунаю на Заході до тихоокеанських низовин на Сході. На той час досить багато цивілізацій потерпали від набігів кочовиків. Намагаючись знайти спосіб оборони від них, китайці звели велетенську стіну для того, щоб відгородити свою територію від ворогів. Держави на європейському степовому кордоні – Литовське князівство, Польське королівство та Московське царство – створювали укріплені міста та будували фортеці для оборони своїх земель. І саме на цьому рухомому рубежі виникає особливе озброєне східнослов'янське населення, яке приймає тюркську назву “козацтво” [6, с. 32].

На початку XV ст. євразійський степ зазнав значних та тривалих змін. Головною причиною яких став розпад Золотої Орди на менші та не такі впливові ханства. Це зумовило цілу низку змін у геополітичній карті степу. Також змінюється напрям руху народів Європи, який тепер керується на Схід, а не на Захід, адже саме там розташовані ще не досліджені та не завойовані землі Китаю. Вже у середині XVI ст. дві найбільші держави цього периферійного регіону – Московське царство та Польське королівство – “вирушають” на Схід. І лише протягом чотирьох років (1552–1556) московські війська перемагають та підкоряють два найбільші ханства Поволжя – Казанське та Астраханське. Таке становище підсилює вплив Сходу на українські території, а саме – території степу, де і виникає козацтво. Водночас невдала спроба царя Івана Грозного розширити свої володіння у західному напрямку спричинила тривалу та виснажливу для Московського царства Лівонську війну (1558–1583). Ця війна

спровокувала рух Польського королівства у східному напрямку, в такий спосіб створивши досить сильну конкуренцію для Московії на території степового кордону. Окрім цього, Лівонська війна спровокувала Литовське князівство на союз із Польським королівством, унаслідок якого утворилася Річ Посполита, яка стала ще одним справді вагомим гравцем на східноєвропейському кордоні [7, с. 155–156]. Такі бурхливі політичні зміни вплинули на посилення міграції населення на схід, а саме – на територію незаселеного степу.

Вільна територія степу приваблювала не тільки ці дві потужні держави, але і Кримське Ханство, яке утворилося 1449 р., відділившись від Османської імперії. Щоправда, вже у 1478 році воно було змушене визнати зверхність турецького султана. Здобувши сильну підтримку Стамбула, Кримське Ханство підкоряє собі кілька кочових орд Північного Причорномор'я і стає головною загрозою для сусідніх держав – Речі Посполитої та Московського царства. Напади татар були постійними, їхню частоту тільки періодично регулювало встановлення перемир'я з сусідніми державами [7, с. 149–151].

Загальна динаміка соціальних та політичних змін, загалом, характеризує період перед виникненням козацтва як змінний та не стійкий. Також можемо назвати його формотворчим, адже тоді починають утворюватися та закріплюватися за своїми територіями такі великі держави, як Річ Посполита та Московське князівство. Головна частина територій, що залишається у стані зміни та формування, є простір степової України – так зване “дике поле” – неконтрольована територія. За часів Київської Русі тут проживали вигнанці та мігранти східнослов'янського походження, яких прозвали “бродниками” (від слова “бродити”). Після татаро-монгольської навали “дике поле” стало місцем кочовищ степовиків, а також територією, на якій панували ватаги риболовів, мисливців та розбійників. Саме їх із XIV століття і почали називати “козаками”, що в тюркській мові означає “вільний чоловік, розбійник” [6, с. 35].

Відомий дослідник українського типу культури та духовності Олександр Кульчицький акцентує надзвичайно важливу роль степу у формуванні української ментальності. Він зазначає, що люди, які проживають на цій території, вирізняються особливим сприйняттям часу та широтою духу. У характері це проявляється як честолюбство та стійкість, а також бурхливі переживання [4, с. 710]. Саме на території вільного степу виникає козацтво.

Як і слово, саме явище козакування походить теж від татар. Але вже з XV ст. козаками шпору частіше називають власне ватаги слов'янського походження. Сам термін “козаки” вперше було вжито щодо руського населення в листуванні великого князя Литовського з кримським ханом 1492 року, який нарікав на похід киян та черкасців під Тягиню. На черкаських козаків хан також скаржився московському царю у листі 1493 року. А вже на початку XVI ст. термін “козак” поширюється на теренах Великого князівства Литовського, і під ним уже розуміють мешканців Наддніпрянщини та Черкас [1, с. 187].

Спираючись на тогочасні джерела вчені виділяють два різновиди руських козаків. Першим – було так зване степове піратство, або “степовий спорт”, як називав його ще М. Грушевський [1, с. 77-82]. Це були невеликі загони озброєних козаків, які під проводом місцевих урядників чи ж і без їхнього відомо нападали на купців та торговців, які прямували до Кримського Ханства. Саме вони стали головним населенням цього краю. До них постійно приєднувалися професійні військові, а також вигнанці, інколи навіть шляхетного походження, з Литовського князівства, Польського королівства, Московського царства та інших прилеглих держав. Кожен із них приносив у козацьку громаду особливості свого світогляду, а також свої погляди на організацію та ведення військової справи.

Другим різновидом тогочасного козацтва були ватаги, які склалися із втікачів та “шукачів долі” та які переважно походили з міст та селищ верхів’я Дніпра. Такі ватаги, зазвичай, спускалися вниз по Дніпру аж до порогів та плавнів, осідали там і займалися рибальством, мисливством та бджільництвом. Узимку вони поверталися у рідні міста, селища або ж укріплені фортеці середнього Подніпров’я. Козацькі старости на місцях збирали з прибулих податок за їхній промисел. Козаки тому намагалися уникнути повернення, створюючи власні життєві осередки (“городки”, “січі”), на території яких вони займалися своїм промислом. Через загрозу набігів татар ці нові поселення мали бути надійно захищені, добре озброєні та готові до бою. Відповідно, різниця між цими двома видами козаків була досить не значною. Згодом вони об’єднуються в єдину силу, яка використовує та любить усім серцем свободу “дикого поля” [4, с. 361–362].

Із появою цієї сили польському урядові протягом XVI ст. і в першій половині XVII ст. довелося давати раду зіткненням козаків із кримськими татарами, а також якось протистояти їхнім постійним походам у Молдову. Але козаки не обмежували себе тільки сухопутними походами, вони провадили морські експедиції на Чорне море, де нападали на турецькі кораблі, грабували порти і робили набіги навіть на Стамбул. Так козацтво долучилося до поширення в той час у середземномор’ї піратства. Те, що козаки перебували поза законами навколишніх держав і що їх певним чином підтримувало місцеве населення, зближує їх з “соціальними бунтівниками” та піратами Європи. Це, зокрема, підтверджує схожість устрою козаків та піратів Європи, для обох цих явищ була характерна саме виборна влада [6, с. 38]. Поза тим, для козаків у їхньому існуванні надзвичайно важливою була релігія, адже при боротьбі з татарами, до яких вони не раз потрапляли у полон, єдиним можливим спасінням виступали християнство та християнські правителі Європи. Ця релігійність лягла в основу козацького та українського характеру загалом, як зазначає Д. Чижевський [9, с. 23].

Якщо говорити про етнонаціональний склад козаків, то науковці тривалий час сперечались: деякі дослідники намагалися применшити українську частку в козацтві, а деякі – зробити етнічний склад козаків винятково українським [5, с. 26]. Тому нам варто взяти інформацію про етнічний склад козацтва з історичних писемних пам’яток, одною з яких є реєстр козацького полку 1581 р., який брав участь у Лівонській війні: 82 % у цьому полку становили вихідці з України та Білорусії, 18 % – з Московії, 8,4% – з Польщі, 4,8% – з Литви. Щодо українсько-білоруської частини цього реєстру, то 26 % походили з Волині та Поділля, 22,8 % – з верхів’я Дніпра та Білорусії, 17 % – зі середнього Дніпра та 15,7 % – з басейну Прип’яті [7, с. 40–41]. Те, що досить велику частину в цьому переліку становлять вихідці з Білорусії, М. Грушевський пояснював тим, що полк просувався на війну, власне, через цю територію [1, с. 156]. Тому можемо стверджувати, що саме вихідці з України були основою козацького руху. Це дає змогу підтвердити зв’язок цього явища із формуванням власне української національної культури.

Щодо соціального походження козаків, то в історичних джерелах XV ст. у козакуванні звинувачували міських жителів Київщини та Черкащини. Це були прикордонні міста, тому і міщани там мали свої відмінності від західних, які перебували під владою однорідних на той час державних утворень Польщі та Литви. Натомість Київщина і Черкащина перебували під постійною загрозою нападу з боку татар і, відповідно, за відсутності чіткої державної організації, повинні були самі виконувати військово-охоронні функції [5, с. 363–364].

Для повноти уявлення про явище козацтва нам доречно розглянути політичний та правовий устрій козаків. Найбільш цілісно вони сформувалися на Запорозькій Січі, власне, там було створено головні правила, норми та закони поведінки, а також було впроваджено особливу систему виховання та освіти. У народній творчості козаки постають перед нами, як непереможне військо богатирів, які не боялися жодного ворога: “...На своїх плечах виносили всі удари як з боку мусульманського Криму і Туреччини, так і з боку католицької Польщі” [11, с. 7]. Козаки перебували у постійній готовності до війни, це і стало провідним чинником у створенні звичаєвого права на Січі. Кожний звичай був спрямований на виховання в членові цього специфічного соціального утворення якостей професійного військового. Кожен козак, який прийшов у молодому віці на Запоріжжя, до моменту зарахування в курінь мав пройти навчання у досвідченого козака, що тривало десять років. Такі молоді люди ставали джурами і належали до найнижчого козацького стану – ординарців. Протягом цього терміну навчання вони проходили службу на кордонах, де набували першого військового досвіду. Такий досвід давався далеко не легко і був пов’язаний із певною жертвністю, готовністю до обмежень.

Привертає увагу ставлення на Січі до людей старшого віку. Козаки, які доживали до глибокої старості – “діди”, – якщо не мали сім’ї поза межами Січі, доживали свого віку при куренях. Але таке становище не виключало їх із соціального життя Січі, адже вони мали велику повагу серед козацтва, і жодне рішення не ухвалювали без згоди дідів, жоден старшина не отримував легітимної влади без благословення старців. Вони були своєрідними хранителями звичаєвого козацького права і стрижнем військової педагогіки Січі. Повага до звичаю та свого коріння є важливою характеристикою явища козацтва: вона засвідчує, що культура козацтва формувалася на базі традицій тих людей, які входили в його основу. Загалом, у січовому вихованні головний акцент робили, власне, на звичаєві норми, які берегли старці. Вони склали неписаний кодекс лицарської честі козака. У навчанні молоді брала участь уся козацька громада. У літописах знаходимо свідчення про те, що, наприклад, при десятникові, крім десяти козаків, були також козачки, яким він провадив вишкіл. Щодо відбору тих, кого приймали на січовий вишкіл, то зі свідчень Клавдіуса Роно, англійського резидента у Петербурзі, можемо зробити висновок, що до козацтва приймали “загалом усіх, без різниці національності, якщо ті приймають грецьку віру і проходять семирічну пробу перед наданням звання лицаря” [10, с. 98]. Ще одною особливістю військового виховання була відсутність систематичної муштри, кожен наставник – “наказний батько” – проводив вишкіл на свій розсуд. Отже, виховання відбувалося за зразком сімейного. Це надає йому характер традиційності, адже всі козаки виховувалися зі свідомістю того, що потрібно дотримуватися Законів Божих та законів Січі. У них виховували повагу до старших, любов до рідної землі та віри. Метою січового виховання було створення лицаря сильного і тілом, і духом, тому термін підготовки був не визначений. Він закінчувався тоді, коли козака визнавали зрілим наказний батько (його вихователь у курені), товариші з куреня та й сам курінний. Не цуралися козаки і писемності, кожен козак учився писати та читати, а ті, хто мав найбільші здібності до науки, продовжували вчитись у січовій школі й потім ставали дяконами, паламарями та канцеляристами. У козацькій громаді на Січі було чи не вперше впроваджено загальнодоступну освіту. Така ситуація більше зближувала козаків і підкреслювала їхню рівність [10, с. 99].

Пояснимо також, що характер підготовки та виховання козаків свідчить про своєрідність устрою та права, які панували на Січі. Загалом, для середньовічного українського суспільства було характерним існування звичаєвого права поряд із кодифікованим державним правом, яке сильно вкорінилося в українській культурній спільноті. Власне, звичаєве право давало змогу існувати незалежно від державних інституцій Запорозькій Січі. Також на формування правил взаємовідносин у козацькій спільноті вплинув військовий характер січового життя. Адже історія формування козацького права починається у період, коли тільки починала створюватися козацька спільнота, а козаки були втікачами, які знайшли свій прихисток у Дикому степу. Вони об'єднувались у товариства та обирали собі отамана. У таких спільнотах повинна була існувати певна толерантність, адже туди приходили люди різного “роду та племені”. Протягом існування такої громади створювали правила співжиття, які визнавали всі учасники, які об'єднували та згуртовували громаду. Звідси можемо підсумувати, що козацьке право було вироблене самим життям та потребами людей [10, с. 100]. Усе це підводить нас до більш загального висновку, що специфіка утворення та безпека, яка постійно оточувала козаків, розвинули в них розуміння цінності згуртованості громади та водночас – толерантність до відмінностей між її членами. Поза тим, виборність влади та демократичність козацького суспільства на той час були унікальними для всієї Західної Європи.

Звичаєве право козаків впливало на формування їхнього світогляду та системи культурних цінностей. Центральне місце відводили ідеалу вільної людини, яка не є кріпаком, а живе за своїми традиціями та уявленнями. Згодом козацьке звичаєве право не тільки зробило їх унікальним соціальним станом, але й виокремило козаків у повноцінного учасника міжнародної політики. Та, незважаючи на зміну історичних умов, еталон вільної людини залишався для козаків головним. Саме ці риси свободолюбства та індивідуалізму перейшли від них до характеру українського народу [9, с. 22].

Отже, за свідченнями істориків, риси, які були притаманні козакам, – це індивідуалізм (який проявлявся в їхній незалежності від сусідніх держав та виробленні власного звичаєвого права) та релігійність (зокрема С. Плохій зауважує, що релігія була важливим чинником самоідентифікації козаків [6, с. 145]). Ще й неспокій був притаманний козакам, які постійно охороняли свої території від зовнішніх загарбальців. І тому найкраще особливість козацтва висвітлює сама двоякість значення слова “козак”, яка поєднує в собі образ розбійника та благородного захисника [2, с. 286].

Висновки: 1. На завершення необхідно чітко виділити ті моменти, які саме характеризують козацтво як пограничне явище. Найперше, це історичні умови виникнення козацького феномену. На період XV–XVI ст. на території сучасної України відбувались великі політичні та соціальні зміни. Поза тим, цей період характеризується постійним переміщенням народів та нестабільною політичною ситуацією, яка впливала на зміну кордонів. У той час степ, де зароджується козацтво, характеризувався посиленою нестабільністю через постійні напади татар і тому відіграв роль динамічної межі, кордону із турецькими територіями. У таких неспокійних соціально-політичних та географічних умовах зароджується явище козацтва, і це є першою характеристикою його як пограничного явища.

2. Також варто зазначити те, що завдяки такій динамічній ситуації в етнонаціональний склад козацтва ввійшли різноманітні народності, які збагатили його своїми традиціями. Підтвердженням цього є саме походження слова “козак”, опис національного складу козаків, який ми наводили вище, та звичаєве право.

3. Виходячи із правової системи козаків, наголосимо на таких головних ціннісних характеристиках світосприйняття українських козаків, як волелюбство та звичаєвість. Ці риси утворили основу образу національного лицаря, героя, який любить у свій спосіб свою землю та свою віру і готовий їх захищати. Це дотримання звичаю засвідчує зв'язок козацького явища з українським характером. Адже ми зазначали, що для українського характеру притаманні звичаєвість і традиціоналізм.

4. Та найважливішим для нашого дослідження є те, що козаки з'являються саме на території степу та Придніпров'я, яка вже тривалий час, ще до моменту їхньої появи, була кордоном між Сходом та Заходом. На початку ми зазначили також, що культурне пограниччя дослідники визначають як зіткнення, конфлікт, сусідство, а власне на межі зіткнення впливу трьох різних держав виникає явище козакування. Водночас динамічний характер соціальних та геополітичних процесів, які відбувались на цій території підтверджує те, що явища, які тут виникали можна, зарахувати до перехідного (змінного) пограниччя культур, за О. Сухомлиновим. І ці території після освоєння їх козаками стали першими національними землями українського народу зі сформованою державною структурою (Запорозька Січ та держава Хмельницького). Тому можемо чітко простежити взаємозв'язок між козаками та українською культурою загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Грушевський М.* Історія України-Руси. У 10 т. К.: Наукова думка, 1999. Т. 7.
2. *Івченко А.* Тлумачний словник української мови, Х.: Фоліо, 2006
3. *Гроаки К.* Свобода і терор в Донбасі. Українсько-російське прикордоння 1870–1990-ті роки, К: Основи, 2002. [аудіокнига]
4. *Кульчицький О.* Риси характерології українського народу // Енциклопедія українознавства. Загальна частина, К.: Генеза, 1995. С. 708–718.
5. *Полонська-Василенко Н.* Історія України (до половини XVII сторіччя) у 2 т. Мюнхен: Українське Видавництво, 1972. Т. 1
6. *Плохій С.* *Наливайкові віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні.* К.: Критика, 2005.
7. *Русин О.* *Україна під татарами і Литвою. Україна крізь віки в 15 т.* К.: 1999. Т. 6.
8. *Сухомлинов О.* Культурні пограниччя: Новий погляд на стару проблему: Монографія. Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2008.
9. *Чижевський Д.* Нариси з історії філософії на Україні. К.: Вид-во Орій при УКСП Кобза, 1992.
10. *Щербак В.* Витоки козацького права // Історія українського козацтва: нариси: У 2 т. К.: Академія, 2006. Т. 1. С. 94–100.
11. *Яворницький Д.* До альбому української старовини // 3 української старовини. Альбом. К.: Мистецтво, 1991. С. 6–12.
12. *Янів В.* Нарис до історії української етноспсихології. К.:Знання, 2006

Стаття надійшла до редколегії 12.03.2012

Прийнята до друку 17.04.2012

THE COSSACKS IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN TYPE OF CULTURE BORDERLAND

Bogdana Brylynska

*Ivan Franko National University In Lviv,
Universytetska str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: brylynska.kaf.kult@gmail.com*

This article is devoted to the Cossack phenomenon and its influence on the Ukrainian type of culture. The article is an attempt to highlight the characteristics of Cossack phenomenon as borderlands phenomena and correlate them with the Ukrainian type of character and culture. This report analyzes the cultural and specificity of this phenomenon, found the conditions and causes origin of the Cossacks. The features of socio-political terms are considered on the period of forming of Cossacks. Certain character of Cossacks traits and originality of their legal and political system is exposed. This article outlines the relationship between the phenomenon of Cossacks and Ukrainian type of culture. The study identified features of borderland and carried out their analysis in the context of phenomena such as the Cossacks and Ukrainian culture.

Key words: the cossacks, culture, Ukrainian character, individualism, limit, border, borderland.

КАЗАЧЕСТВО И ПОГРАНИЧНОСТЬ УКРАИНСКОГО ТИПА КУЛЬТУРЫ

Богдана Брыльнська

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: brylynska.kaf.kult@gmail.com*

Рассмотрен феномен казачества и его влияние на формирование украинского типа культуры. Выделены характеристики казацкого феномена как пограничного явления и соотнесено их с украинским типом характера и культуры. В исследовании проанализированы культурно-историческую специфику этого явления, выяснены условия и причины возникновения казачества. Рассмотрены особенности социально-политических условий в период формирования казацкого образования. Определенные черты характера казаков и раскрыто самобытность их правовой и политической системы. Определены взаимосвязь между явлением казачества и украинским типом культуры. В исследовании выделены черты пограничья и проведено их анализ в контексте явления казачества и украинского типа культуры.

Ключевые слова: казачество, культура, украинский характер, индивидуализм, предел, граница, пограничье.